

NÁUKA O SPOLOČNOSTI – FILOZOFIA

Filos: priateľ, milovník.

Sofia: múdrosť.

Filozof : milovník múdrosti.

Filozofia sa rozvíja ako **pojmové myslenie**, na rozdiel od **symbolického** (mýtického), **dogmatického** (náboženského), **technického** (vedeckého) a **predmetného** (umeleckého) myslenia.

Filozofické disciplíny: Ontológia, Teória poznania, Etika, Estetika, Axiológia, Antropológia, Logika.

Ontológia: zaoberá sa bytím, druhmi bytia, vlastnosťami bytia, jeho vzťahom k súcnu, príčinami, podstatnými charakteristikami súcna, konečnosťou, vývinom, absolútnom, atď. ...

Teória poznania: zaoberá sa poznaním, jeho zdrojmi, druhmi, stupňami, fázami, možnosťami, hranicami, metódami, pravdou, atď. ...

Etika : zaoberá sa hodnotením, správaním, jeho spôsobmi, dôsledkami, dobrom, zlom, mocou, slobodou, spravodlivosťou, atď. ...

Estetika: zaoberá sa zmyslovým vnímaním, jeho zákonitosťami, druhmi, predmetnosťou, pociťovaním, krásou, atď. ...

Filozofická antropológia: zaoberá sa človekom ako celkom, jeho podstatou (je človek tvor racionálny alebo iracionálny ?), vzťahom duše a tela, postavením človeka k prírode, k sebe samému, jeho hranicami a možnosťami, atď. ...

Dejiny filozofie: skúmajú vývoj filozofie v jednotlivých obdobiach, vzťahy medzi jednotlivými filozofickými dielami, školami, obdobiami, atď. ...

Filozofia: 1. Materialistická, 2. Idealistická.

1. M.: dôraz kladú na materiálnu stránku reality (hmota); túto považujú za podstatnú vlastnosť reality, ktorej bytie sa tak odohráva „na“ v podstate poznateľných princípoch (prírodných zákonoch).

2. I.: vychádzajú z nemateriálneho – ideálneho, materialitu organizujúceho, či umožňujúceho princípu/-ov.

Filozofia, kt. sa v myslení opiera o 1 princíp, podstatu, základ = **monistická**; kt. o 2 = **dualistická**; kt. uznáva viac = **pluralistická**.

Filozofia a veda: filozofia je vždy vo viac-menej inšpiratívnom vzťahu k vedeckému poznaniu a jeho výsledkom – od iracionalistického prekračovania metodicky aj tematicky redukovaného vedeckého poznania až po scientistickej sumarizácie, zovšeobecňovanie a metodologickú oporu vedeckému poznaniu.

Filozofia a viera (vzťah k Bohu):

1. Teizmus (uznáva Boha ako jedinú osobnú príčinu sveta).

2. Deizmus (uznáva Boha ako neosobnú príčinu sveta).

3. Panteizmus (stotožnenie Boha s prírodou).

4. Ateizmus (odmieta existenciu Boha).

Chronológia:

1. Staroveká – Grécko-rímska filozofia

a) **Raná gr. filozofia** (Milétska škola, Herakleitos, Pytagorovci, Eleátska škola, Atomisti, Sofisti).

b) **Klasická gr. filozofia** (Sokrates, Platón, Aristoteles).

c) **Poklasická gr. filozofia** (Stoicizmus, Epikureizmus, Skepticizmus, Novoplatonizmus).

2. Stredoveká filozofia – Kresťanská filozofia

a) **Patristika.**

b) **Scholastika** (ranná, vrcholná, neskorá).

3. Novoveká filozofia

a) **Renesančná.**

b) **Klasická** (racionalizmus a empirizmus).

c) **Osvietenská.**

d) **Nemecký klasický idealizmus.**

4. Moderná filozofia 19. - 21. st.

a) **Iracionalistická:** voluntarizmus, filozofia života, existencializmus, náboženská filozofia, fenomenológia, hermeneutika, štrukturalizmus, postmoderná filozofia.

b) **Racionalistická:** pozitivizmus, pragmatizmus, marxizmus, novopozitivizmus, analytická filozofia, realizmus, filozofia vedy.

Staroveká – Grécko-rímska filozofia:

1. 1. Raná gr. filozofia

6. – 5. st. p.n.l.: filozofické myslenie sa rozvíja na periférii Grécka, v oblastiach stretávania s inými tradíciami (prístavné mestá). Za vš. zmenami stojí „*Pralátka*“, a vš. veci musia mať spoločný počiatok – „*Arché*“.

a) Milétska škola:

Táles: základy matematiky a astronómie, základ vš. = *voda*, Zem je veľká platňa plávajúca na vode, založil prvú materialistickú školu v dejinách filozofie.

Anaximenes: základ vš. = *vzduch* (zhusťovanie a zriedovanie vzduchu spôsobuje existenciu aj zánik vecí a vš. ich vlastnosti).

Anaximandros: základ vš. = *apeirón* (neohraničená, beztvárna pralátka, z kt. veci vznikajú, do kt. aj zanikajú).

b) Eleátska škola: uznávali len 1 nemennú, všadeprítomnú podstatu, kt. za všetkým zmyslovo-vnímateľným pohybom ostáva nemenná a určujúca.

Xenofanes: zakl. eleátskej školy, jediná podstata vesmíru = *I Boh*, kt. stotožňoval s prírodou (panteizmus).

Parmenides: zakl. *ontológie* (bytie je celé, nemenné, nehybné, všadeprítomné a zmyslami neuchopiteľné).

Zenón z Elley: obhajuje a popularizuje Parmenidove učenie; dokazoval nemožnosť pohybu a oddelenosť rozumového a zmyslového poznania. Známe sú *Zenónove paradoxy* – Achilles a korytnačka, šíp...

c) Pytagorovci: skupina mysliteľov, mesto Krotón. Nevytv. fil. školu, ale skôr vplyvný nábožensko-politický spolok.

Pytagoras zo Samu: matematik a astronóm, prvýkrát použil slovo filozofia. Venoval sa číslam a číselným vzťahom pripisovali mýtické vlastnosti. Veci = napodobeniny čísel, kt. chápali priestorovo. Súčet *10* považovali za dokonalé a posvätné číslo. Základ vš. = *číslo*, kt. vzniká mimo prírody a samotnej prírode dáva konkrétnu podobu (určenie).

d) Atomisti: Demokritos + Leukippos a Empedokles + Anaxagoras, chceli prekonať eleátske apórie o nemožnosti pohybu.

Demokritos: zaob. sa fyzikou, matematikou, astronómiou, psychológiou, etikou,... Všetko sa skladá z malých a ďalej nedeliteľných častíc (*atómov*), kt. sú večné a nemenné – nárazmi sa pohybujú a zlučujú sa do vecí, kt. vidíme okolo seba. Pohyb atómov (vesmír) je determinovaný ich 3 základnými vlastnosťami. Duša sa skladá z okrúhlych a hladkých atómov. Ak človek umrie = atómy duše sa rozprchnu, môžu sa pridať k novej duši. Človek nemá nesmrteľnú dušu. Vyvrcholenie prírodnej gr. filozofie.

Empedokles: *4 pralátky* = oheň, zem, voda a vzduch /a 2 neosobné organizačné princípy = láska a nenávisť. Príroda sa skladá z malých častí, kt. okom nevidíme = *semená*. Láska plní funkciu konštruktívnu / nenávisť veci rozdeľuje.

Anaxagoras: ako organizačnú jednotku prijíma nadosobný rozum (*Nús*), ktorý z nekonečného počtu čiastočiek skladá a rozkladá viditeľné svety.

e) Sofisti: prví profesionálni učitelia. Zaoberali sa matematikou, gramatikou, poéziou, právom, históriou, rétorikou. *Reč* považovali za najdôležitejší nástroj človeka. Dôraz kládli na štýl a formu vyjadrovania, na spôsob argumentácie. Učili ako využívať jazykové prostriedky. *Relativizmus* = pravda stráca objekt. Hodnotu, je vecou moci alebo dohody. Kritizovali otroctvo, zastávali názor o rovnosti všetkých ľudí.

Kritias: náboženstvo je výtvorom človeka, chcel vierou v Boha vyvolať v ľuďoch strach pred trestom za utajený zločin.

Prodikos: dávni predkovia zbožšťovali vš. čo pomáhalo životu a prinášalo úžitok.

Protagoras: o každej veci vždy existujú 2 protikladné výpovede. O Bohoch nemôžeme vedieť ani že sú, ani že nie sú, „*Človek je mierou vecí...*“.

Gorgias: 3 tézy (ontologicko-gnozeologicko-etické)

1.) Nič nie je. 2.) Ak aj niečo je, nemožno to poznať. 3.) Ak to aj možno poznať, nemožno to oznámiť a vysvetliť bližnému.

Skeptizmus: pochybovanie o pravdivosti našich poznatkov o vonk. svete (10 dôvodov na pochybnosť).

f) Herakleitos z Efezu: hovorí o neprestajnom vznikaní a zanikaní vš. vecí ako aj sveta samotného; *všetko plynie = panta rei*. Počiatok vš. = *oheň*. Pojem *logos* používa na vyjadrenie skrytej podstaty všetkého premenlivého.

1. 2. Klasická gr. filozofia

5. – 4. st. p.n.l.: kultúrny a politický rozkvet gr. miest (centrálne oblasti – Atény).

a) Sokrates: svoju filozofiu nazval podľa povolania sv. matky = *maieutika* (umenie pôrodnej baby). Pravdu hľadal v dialógu a *irónia* mu slúžila ako katalyzátor tohto hľadania. Mal konflikt s mocou Atén, bol obvinený z bezbožnosti a kazenia mládeže na trest smrti.

- *maieutika*: pomoc ľuďom pri sebaspoznávaní; pri spoznávaní právd, kt. môžeme nájsť len sami v sebe a pre seba samých.

- jeho výrok: „*Viem, že nič neviem!*“, (dokázal k nemu priviesť aj ostatných ľudí, s kt. diskutoval) predchádza výroku.

„*Poznaj seba samého!*“, ktorého realizácia sa môže začať až po „očistení“ zo sebaklamov.

- sebaspoznávanie = zušľachtovanie vlastnej duše, dosahovanie cnosti.

- *daimonion*: vnút. hlas rozumu (neosobné individuálne svedomie), kt. „meria“ skutky človeka na zákl. poznania dobra.

- zaoberal sa etickými a praktickými problémami.

b) Platón: založil školu „Akadémia“, žiak Sókrata.

- zaoberá sa poznaním, bytím, politikou, ...

- obdobia života:

1. Sokratovské obdobie: *Protagoras (O výchove k cnosti)*, *Gorgias (O rétorike)*, *Obrana Sokratova*.

2. Klasické obdobie (tzv. mužné): *Ústava (O dokonalom štáte)*, *Faidon (Nesmrtelnosť duše)*, *Faidros (O láske a kráse)*.

3. Posledné obdobie: *Zákony*, *Kritias (O zániku Atlantídy)* + *nanovo rozpracúva niekt. myšlienky*.

- koncepcia 2 svetov (*mýtus o jaskyni*):

1. *Svet ideí*: nemateriálny, nemenný, dokonalý svet pravzorov – skutočnosť.

2. *Svet vecí*: materiálny, menlivý, nedokonalý svet vecí – zdanie.

- *idey*: sú skutočným a pravým bytím = objektívny idealizmus, svet je výsledkom spojenia ideí s (temnou, pasívnou) látkou, na vrchole je *idea dobra* (prvá a absolútna príčina aj účel vš. súcna).

- *človek*: telo+duša (je nesmrteľná, sídlo rozumu) a skladá sa z rozumu, vôle, žiadostivosti.

- rozdelenie obyvateľov: *vládcovia* (filozofi, kt. majú dar rozumu - múdrosti), *strážcovia* (vojaci majú najsilnejšiu vôľu - statočnosť), *výrobcovia* (senzibilita - sebaovládanie); čin je spravodlivý jedine vtedy, ak odzrkadľuje harmóniu medzi týmito tromi zložkami.

- sníval o spojení moci a múdrosti, je lepšie nechať vládnuť zákon ako človeka.

c) **Aristoteles**: učiteľ a priateľ Alexandra Veľkého, založil školu „Lykeion,, , Platónov žiak, tiež dualista (umiernený).

- zanechal najväčší súbor vedeckých prác v dejinách ľudstva, kt. sa delí na:

1. Filozofické spisy o logike: *Organon*.

2. Filozofické spisy zhrnuté do práce *Metafyzika*.

3. Prírodovedecké spisy: *O nebi*, *O vzniku a zániku*.

4. Spoločenskovedné a umenovedné spisy: *Politika*, *Rétorika*, *Aténska ústava*.

- *hmota a duch (látko a forma)*: existujú večne – neboli stvorené; hmota ako látka je nevyhnutná pre individuálnu existenciu vecí, *spojenie látky a formy* = vznik konkrétnych vecí; impulz k spájaniu dal *nehybný hýbateľ* (Boh ako prvá príčina pohybu – sám je však nehybný, večný a oddelený od iných vecí a neosobný).

- *6 pohybov*: vznik, zánik, zväčšenie, zmenšenie, zmena akosti, premiestňovanie v priestore.

- vesmír ako celok pokladal za konečný.

- *štát*: najvyššia forma ľudského súžitia je prvotnejší než jednotliviec.

- *formy štátu*: monarchia-tyrania, demokracia-politea a aristokracia-oligarchia.

1. 3. Poklasická gr. filozofia

4. st. p.n.l. - 5.st. n.l.: v popredí boli otázky súvisiace postavením človeka v neistých časoch straty politického vplyvu Grécka (etická problematika); filozofi hľadajú postoj k životu (smrti), kt. zodpovedá požiadavkám múdrosti a dôstojnosti. Na druhom mieste sú otázky o vzniku a počiatku vesmíru.

a) **Stoicizmus**: zakladateľ **Zenon z Kitia**.

1. Starší (Zenón z Kitia).

2. Stredný.

3. Rímsky (Seneca, Marcus Aurelius).

- filozofiu členia na: logiku (plot), fyziku (pôda) a etiku (plod).

- hlásanie **ataraxie** (stoický kl'ud) = duševný pokoj za každých okolností + cieľom života je dobro a súlad s prírodou.

- život človeka je predurčený a on sám ho nemôže zmeniť.

b) **Epikureizmus**: **Epikuros** - filozofia atomizmu, ale bez demokritovského determinizmu. Zaujímal sa tiež o etiku - cieľ ľudského konania = **blaženosť** (umiernený spôsob života naplnený hlavne duchovnými pôžitkami z filozofického rozjímania).

c) **Skepticizmus**: zakladateľ **Pyrhón z Elidy**.

- pochybujú o možnosti poznať svet, odporúčajú zdržať sa súdenia. Uvádzajú 10 dôvodov, prečo nič nemožno spoznať bezrozporne.

d) **Novoplatonizmus**: **Plotinos** - inšpiroval sa Platónom, vš. formy bytia odvodzuje od jedného božského zákona = nazýva ho „**Jedno**,, (z neho vyžarujú = **emanujú** všetky veci sveta, aj svet sám; je však postihnuteľný iba extaticky, nie rozumom).

2. Stredoveká filozofia:

Vzniká **kresťanské náboženstvo**. Kresťanský názor na svet, človeka aj božské je v mnohom opakom antickej filozoficko-mytologickej tradície; hlása, že všetko čo existuje, je len vďaka Bohu.

Rozlišujeme dve etapy:

1. **Patristika**.

2. **Scholastika**.

2. 1. Patristika

Pater = otec, titul pre učiteľa kresťanskej múdrosti.

2 etapy: a) **Do roku 325** (stretávanie sa pôvodnej teológie s gr. a rím. filozofiou – odmietanie rozumu)

b) **Do 8. st.** (vytváranie pevných zákl. náboženských dogiem – využívanie rozumu, vplyv Platóna)

Augustínus: najväčší kresťanský mysliteľ patristiky, študoval rétoriku. Jadrom jeho filozofie je *vzťah človeka a Boha* = príčina, cieľ a stred sveta. Boh stvoril svet z *ničoho*, riadi jeho činnosť a pokračuje v tvorení. Odmieta tvrdenie, že svet sa po svojom stvorení ďalej vyvíja sám. **Človek:** telo + duša (má nadradené postavenie, má 3 funkcie: *pamäť, vôľa, myslenie*).

- učenie o predurčení = *predestinácia*.

- pravdu má človek hľadať len vo svojom vnútri.

-,*miluj a konaj čo chceš*“ = láska ako centrálny pojem; zlo je len nedostatkom dobra, nemá samostatnú existenciu.

- vš. ľudia sú zaťažení dedičným hriechom (okrem Adama), smrť = trest za hriech.

2.2. Scholastika

Schola = škola; filozofia sa vyučuje na školách (cirk. školy sa vytvárali v kláštorech) aj univerzitách (Paríž, Oxford). Rozlišujeme 3 etapy:

a) **Raná** (9. - 12. st.): rozpor medzi nominalizmom a realizmom. Stúpenci realizmu sa prikláňali k Platónovi (pojmy reálne existujú – Boh, Diabol, duša, priateľstvo, atď.); nominalisti tvrdili opak (pojmy sú len mená, užitočné výtvary ľudského vedomia); existuje potreba vymedziť hranice medzi rozumom a vierou.

b) **Vrcholná** (13. st.): činnosť mníšskych rádov (Františkánsky, Dominikánsky), snaha o oddelenie rozumu a vedy; vplyv Aristotela.

Tomáš Akvinský: filozofia - Tomizmus, Novotomizmus (zmodernizované učenie, oficiálna filozofia katolíckych kresťanov); svet sám o sebe nemá možnosť vývinu, na počiatku vzniku všetkého je Boh, odtiaľ *prvoradosť cirkvi*, ktorej moc panovníka musí byť podriadená (na čele Kristus, na Zemi – rímsky pápež), pozemský život je len prípravou na budúci. Čo sa týka poznania, jeho základom je zmyslové vnímanie. *Dobrá vôľa* je však viacej než pravdivé poznanie.

c) **Neskorá:** skúmanie gravitácie, teórie pohybu, ... odluka rozumu od viery, štátu od cirkvi.

3. Novoveká filozofia:

1. **Renesančná.**

2. **Klasická.**

3. **Osvietenská.**

4. **Nemecký klasický idealizmus.**

5. **Poklasická.**

6. **Moderná.**

7. **Postmoderná.**

3.1. Renesančná novoveká filozofia

Je súčasťou renesancie ako epochy, kt. sa pokúša o *znovuzrodenie* antických ideálov (obohatená o myšlienky a postoje kresťanstva); iniciovali ju *humanisti* (Taliano) svojim slobodným štúdiom antických originálov. Návrat k antike je tak podnetom pre vznik nového myslenia, kt. sa od antiky zásadne odlišuje, aj keď je ňou veľmi ovplyvnené. Rozlišujeme 5 oblastí renesančného myslenia: filozofia, náboženstvo, etika, prírodoveda a učenie o štáte.

- **morálka a etika:** nové chápanie človeka ako občana, 2 línie renesančného uvažovania = *filologická* (**Erazmus Rotterdamský**, znevážil všetky autority, najväčšia autorita = kritický rozum); *laická* (**Michel De Montaigne** – vyzýva k tolerancii, neľahká cesta hľadania samého seba, čiastočný skepticizmus aj voči rozumu).

- **náboženstvo:** *reformácia* (oslobodenie svedomia) – **Martin Luther**, Kalvín; luteránske zdôraznenie ľudského individua, kt. je schopné samostatne si vykladať zmysel „Písma svätého,, + *mravný rigorizmus* (prísnosť na seba samého).

- **filozofia:** vplyv najmä platónskej filozofie.

Mikuláš Kuzánsky: zákl. všetkého je rozumom nepoznatelné „*Jedno*,, stotožňuje ho s Bohom (*negatívna teológia*); učená nevedomosť: čím sme učenejší tým menej kvôli novým a novým problémom vlastne vieme. Načrtnol 3-stupňovú teóriu poznania.

- **prírodoveda:** rozvoj astronómie (veda o maxime, heliocentrizmus), medicíny, fyziky..., *matematika* ako univerzálna veda – ideálom je matematizácia problémov.

Kopernik: astronóm, *teória heliocentrickej sústavy*, svet je guľatý - nezmerateľný - podobný nekonečnému. Sféra stálic, kt. všetko zahŕňa je nehybná; pohyb ostatných telies je kruhový, pohyb - prirodzená vlastnosť planét, nie je teda potrebný prvý hýbateľ.

Galileo Galilei: astronóm, mechanik (teleskop); objavil Mliečnu cestu a neznáme mesiace Jupitera. Chcel zjednotiť nebeskú a pozemskú mechaniku. Prírodu možno spoznať jedine matematicky.

Giordano Bruno: hovorí, že existujú nové neznáme planéty. Život nezávisí od náhody ani od stvoriteľa, verí aj na život mimo Zeme, obvinený z kacírstva (upálený). Myšlienka o nekonečnosti vesmíru. Boh je bod i atóm a človek je sebavytvárajúca bytosť.

- **učenie o štáte:** oddelenie štátu od cirkvi, prvé náznaky národných tendencií, ranný kapitalizmus, vzostup miest a mešťanstva...

Machiavelli: základom práva je *moc* a nie morálka, najvyšším zákonom politiky je šťastie a moc štátu. Na dosiahnutie tohto cieľa sú povolené aj nemorálne prostriedky – ak zákon nestačí. Dielo = *Vladár*: mocný lev + prefíkaná líška (konzervatívec).

Hugo Grotius: hovorí už aj o medzinárodnom práve (*liberál*)

Thomas More: ideológia založená na spoločnom majetku a štátnej starostlivosti. Cieľ = rovnomerne zabezpečiť duchovné aj materiálne potreby ľudí, slobodný rozvoj ľudskej spoločnosti. Dielo = *Utópia (socialista)*.

Campanella: v štáte má prevládať moc, múdrosť a láska. Príčinou útrap a zločinov je bohatstvo (chamtivosť jednotlivcov). Dielo = *O slnečnom štáte (socialista)*.

3. 2. Klasická novoveká filozofia (17. – 18. st. a vrchol 1.tretina 19. st.)

Nástup *kapitalizmu*, prudký rozvoj vedy, hľadanie optimálnej metódy pre filozofiu, *autonomizácia* človeka (subjekt), kritika scholastiky. Hlavná disciplína = *teória poznania*; ideál a vzor poznania = matematika, ako veda každému prístupná, pochopiteľná a so všeob. platnosťou.

- **metódy:** 1. *Indukcia* a 2. *Dedukcia*.

a) **Empirizmus:** založený na pociťovaní a zmyslovej skúsenosti (Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Hume).

b) **Racionalizmus:** založený na rozumových schopnostiach (Descartes, Spinoza, Leibniz).

Empirizmus:

Francis Bacon: zakl. empirizmu experimentálnej vedy, skúmal prírodu, dielo = *Veľké obnovenie vied + Nová Atlantída* (utopický ideál spravodlivej spoločnosti), obnovil materializmus, podstata prír. javov = *hmota*, kt. sa skladá z *elementov*.

- *hl. idea:* človek má ovládnuť prírodu prostredníctvom poznania, aby využil jej vlastnosti, procesy a zákony pre seba.

- *hl. metóda bádania:* indukcia (skúma jedinečné veci a postupuje k zovšeobecňovaniu).

- *meradlo pravdivosti vedeckých výskumov:* skúsenosť; z procesu poznania treba vylúčiť predsudky, ilúzie a omyly = idoly (bránia rozumu dostať sa k pravde).

- *idoly kmeňa:* prekážky spôsobené príslušnosťou človeka k ľudskému rodu.

- *idoly jaskyne:* človek ich nadobudol výchovou, vzdelaním a záujmami.

- *idoly trhu:* vznikajú pri vzájomnom dorozumívaní medzi ľuďmi.

- *idoly divadla:* nekritické preberanie autorít a názorov.

- zdôvodnil potrebu nového chápania a novej metódy vedy.

John Locke: *deista* (Boh = neosobná príčina), *hľadá odpoveď na 2 otázky:*

1. Odkiaľ ľudia získali svoje predstavy a myšlienky?

2. Môžeme sa spoľahnúť na to čo získame zmyslami?

- ľudské vedomie je pri narodení čistá a nepopísaná doska „*Tabula Rasa*“, (poznatky na ňu píše naša skúsenosť), v ľudskom rozume nie sú vrodené idey, *zdroj ideí = skúsenosť*, kt. je zákl. každého poznania, aj tak však nie sme priamo a s istotou poznať vonkajší svet, ale len jeho obraz v našom vedomí.

- *učenie o štáte:* štát si má zachovať slobodu a vlastníctvo; vzniká tam kde sa slobodní ľudia zrieknu prír. práva na sebaobranu, práva trestať násilníkov – prepožičiavajú toto právo spoločnosti ako celku. Úlohou štátnej moci je vydávať zákony, chrániť občana, trestať porušenie práva. Rozdeľuje štátnu moc na: *zákonodarnú, výkonnú, federatívnu* (základ pre prvé Americké ústavy).

Thomas Hobbes: sociálna filozofia, uznáva zmyslový pôvod poznania + zdôrazňuje význam racionálnej abstrakcie, dielo = *Základy filozofie* - zákl. pojem = „*Teleso*“, (je nielen materiálny objekt, ale je ním aj štát; všetky telesá sa riadia zákonmi mechaniky); dielo = *Leviathan* - nový prístup k spoločnosti. Hovorí o nárokoch a hrozbách nového „*Umelého telesa = štátu*“, (v kt. je človek nútený žiť). Zastával absolutistickú monarchiu = moc v rukách jedného osvieteného panovníka, ktorú zmluvne (teória spoločenskej zmluvy) do jeho „*ruk*“ vložila všetci obyvatelia štátu, aby sa tak predišlo vojne všetkých proti všetkým.

George Berkeley: chce ľudí obrátiť opäť k Bohu, ich ateizmus chcel zničiť pomocou zničenia materializmu – chcel zničiť hmotu (ukázať nezmyselnosť tohto pojmu). Nepoznávame priamo vonkajší svet, ale iba naše idey, ktorých istotu a stabilitu garantuje Boh. Hl. idea : „*Byť znamená byť vnímaný*“.

David Hume: proces vnímania je viazaný na „*materiál*“, (kt. pochádza zo zmyslovej skúsenosti – poskytuje nám dojmy = to čo práve prežívame a idey = napr. spomienky). Je skeptik čo sa týka objektívnej platnosti poznania (*agnosticizmus*). Je proti objektívnej existencii kauzality, podobe súdobej metafyziky, náboženstvu (náboženské predstavy sú založené na cite), popiera vieru v zázraky a v dogmy; dôraz kladie na *užitočnosť, zvyk a zdravý rozum*.

- dielo = *Skúmanie ľudského rozumu*.

Racionalizmus:

René Descartes: vypracoval deduktívnu metódu (jeho ideál = matematizácia celého poznania), kritizoval scholastiku - poznanie chcel podrobiť racionálnej kritike a vytvoriť filozofický systém bez rozporov, kt. bude základom pre rozvoj prír. vied. *Metodická skepsa:* pochybnosť o všetkom, čo bolo dosiaľ považované za pravdivé. Jediné o čom nemožno pochybovať - „*Keď pochybujem tak myslím = Pochybujem, teda myslím = Myslím, teda som*“. Descartes je v ontológii dualista – (vychádza z dvoch od seba nezávislých substancií - *mysliaca a rozprestierajúca sa substancia*. Nad oboma substanciami stojí Boh, ich tvorca (riadi ich vzájomné pôsobenie); v prípade človeka sa ich spojenie pri jeho premýšľaní prejavuje v podobe *psychofyzického problému*. Pravdivé poznanie dosahujeme aplikovaním rozumu vrodených ideí na zmyslovú realitu.

- diela = **Rozprava o metóde, Meditácie o prvej filozofii.**

Baruch Spinoza: Holandský filozof židovského pôvodu. Boha stotožnil s prírodou, vo všetkom videl Boha, všetko je Boh - Boh je svet, kritizoval Descarta za jeho komplikujúci dualizmus. Existuje **jediná substancia = príroda** (nekonečná, jednoduchá a nedeliteľná) = monistické stanovisko, príroda (Boh) má však mnoho vlastností „**Atribútov**“, (napr. myslenie, rozpriestranenosť), substancia so svojimi atribútmi sa prejavuje prostredníctvom „**Modov**“, (napr. človek). Psychofyzický problém vyriešil na spôsob **psychofyzického paralelizmu**.

- **bytie** = príroda tvoriaca, produkuje seba aj ostatné veci + príroda stvorená, samotné produkty; celý svet funguje na princípe kauzálnej súvislosti, ktorá určuje ideálnu „dráhu“ pre každý z konkrétnych produktov (vecí).

- najdokonalejšia forma štátu: demokracia, kde má človek pocit, že žije podľa vlastnej vôle a prirodzenosti.

- pravdivé a isté poznanie dosahujeme pomocou **intelektuálnej intuície**, ktorou dosahujeme základné pravdy, aby sme pomocou nich dedukovali všetky ostatné.

- diela = **Princípy karteziánskej filozofie, Etika, Teologicko-Politický Traktát, Rozprava o zdokonaľovaní rozumu.**

Gottfried Leibniz: diela = Monadológia, Rozprava o metafyzike; koncepcia dvoch druhov právd:

1. **Pravdy rozumu:** matematické výroky (dané).

2. **Pravdy faktu:** založené na skúsenosti.

- **učenie o mnohosti substancií:** základ všetkého je nekonečný počet večných jednotiek bytia „**Monád**“, (sú od seba nezávislé a neovplyvňujú sa; sú však Bohom dopredu „naprogramované“ – **predurčená harmónia**)

- **3 typy monád:**

1. **Temné:** tvoria podstatu neorganických telies.

2. **Hmlisté:** tvoria podstatu rastlín a živočíchov.

3. **Jasné:** ľudská duša schopná logicky myslieť a chápať.

- **monáda monád:** Boh, vytvoril najlepší zo všetkých svetov, vytvoril maximum dobra a minimum zla - vďaka zlu vieme čo je dobro a usilujeme sa oň; z pohľadu Boha však ľudské zlo môže byť aj dobrom (celku)...

- diela = **Monadológia, Rozprava o metafyzike.**

3. 3. Osvietenská filozofia

Nadviazala na racionalizmus a empirizmus. Vytvorila koncepciu prirodzenej morálky, práva, náboženstva a teórie spoločenskej zmluvy. Je to široké myšlienkové hnutie (18. st.), kt. vzniklo v Anglicku (Locke a spol.) a „cez“ Francúzsko (**libertíni – vol'nomyšlienkári**) ovplyvnilo ideový + politický vývin v Európe. Zdôraňovalo **význam rozumu** (v jeho využití videli zlepšenie spoločenských pomerov, morálky človeka).

- znaky osvietenskej filozofie:

1. Vzbury proti autoritám: proti šľachte, cirkvi; inšpirácia v prírodovede (Newton).

2. Racionalizmus: príroda je zariadená na zákl. rozumu, preto nutnosť vzdelat' = osvietiť široké masy ľudí - vznik pedagogiky ako vedy (vydávanie encyklopédií); mnohí o. boli mechanickí materialisti, až ateisti.

3. Kultúrny optimizmus: treba koniec nevedomosti.

4. Humanizácia kresťanstva: návrat k prírode, kt. obdarila človeka rozumom.

5. Ľudské práva: filozofi neveria na zázraky, Boh svet stvoril, ale viacej do neho nezasahuje (snaha odstrániť cirkevné dogmy).

6. Samotná myšlienka osvietenstva: boj proti cenzúre, otroctvu, boj za slobodu tlače.

Charles Montesquieu: filozofujúci historik, rieši problematiku politickej a štátnej moci - jej rozdelenie. Na Slovensku sa zúčastnil rokovania Uhorského snemu. Snaha pochopiť vnútornú logiku dejín (pýta sa prečo sa nie čo sa stalo?).

- diela = Perzské listy, O duchu zákonov, Anglická sloboda.

- **Perzské listy** : poukazuje na relativitu hodnôt a kultúr (nevyhnutnosť občianskej aj náboženskej tolerancie).

- **O duchu zákonov:** skúma právnické pojmy, pôvod a funkciu spoločenských - politických - právnických organizácií. Každá krajina je špecifická a má svoje zákony (**geografický determinizmus**).

Jean Jacques Rousseau: rieši problém človeka a bytia. Prirodzený človek nie je ani zlý ani dobrý. Predmet jeho filozofie: človek a jeho osud. Kritizuje priemyselnú spoločnosť, pokrok vied = degenerácia + úpadok morálky.

- diela = **Rozprava o vedách a umeniach** (prirodzený stav = život bez vymožeností, návrat k prírode), **Rozprava o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi** (súkromné vlastníctvo, vzťah pána a podriadeného), **Spoločenská zmluva** („Biblia“ Francúzskej revolúcie, ponúka východisko z danej situácie: uzavretie novej spoločenskej zmluvy - výsledkom má byť zjednotenie vôlí ľudí, do jednej všeobecnej vôle, ktorú musí vládár realizovať), **Emil alebo o výchove** (výchova dieťaťa v súlade s prírodou, prihliadať na jeho individualitu, náboženstvo založené na cíte - cit vraví, že Boh existuje).

Francois Voltaire: nekorunovaný kráľ filozofov 18. st. Bojoval proti fanatizmu, intolerancii, dogmatizmu cirkvi, absolutizmu štátnej moci a za rozvoj vedy. Bol to asystémový filozof. Ak by sme nemali Boha, museli by sme si ho vymyslieť. Boh má byť spravodlivý a správny.

- dielo = **Filozofické listy** (odporúčania na riešenia Francúzskych pomerov: 1. oboznámenie sa s Lockovou filozofiou 2. vo vede podporiť mechanickú filozofiu Newtona 3. uznať deistické chápanie náboženstva 4. heslo: princíp tolerancie 5. optimálna forma vlády: parlamentarizmus).

Denis Diderot: venoval sa tvorbe „*Encyklopédie*„ (racionálny slovník vied, umení a remesiel - zaujímavá aj pre obyčajných ľudí). Je to mechanický materialista, *základ všetkého = hmota* (postup prechodu hmoty od nižších foriem k vyšším až k mysleniu), spojenie hmoty s pohybom = samozrejmé, pri úvahách o prírode narazil na *paradoxy* (chcel ich dialekticky prekonať). Súhlasil so všeobecnou rovnosťou ľudí, poukazoval na význam individuálnych rozdielov.

- na rozvoj ľudskosti je nevyhnutná veda, tolerancia a demokracia.

- dielo = *Jakub fatalista* (aplikácia determinizmu na ľudské myslenie).

3. 4. Nemecký klasický idealizmus

Vrchol novovekého myslenia. Osvietenské myšlienky, kt. prišli do Nemecka neskôr boli základom pre nové filozofické myšlienky a teórie. Nemecko bolo pomerne hosp. zaostané, nezjednotené (súperenie miest a kniežatstiev, silná pozícia cirkvi = idealistická filozofia spätá s náboženstvom).

Predstavitelia: Immanuel Kant, Johann Fichte, Friedrich Schelling, Georg Hegel.

Immanuel Kant: transcendentálny idealista – vonkajší svet nepokladal za niečo nemenné a dopredu dané, ale za skutočnosť formovanú ľudským myslením (kopernikovský obrat). Človek je slobodná bytosť – „*Ja*„ (subjekt schopný samostatne konať).

- 2 obdobia :

1. **Predkritické:** dielo = Všeobecné dejiny prírody, Teória nebies.

2. **Kritické:** dielo = Kritika čistého rozumu, Kritika praktického rozumu, Kritika súdnosti.

1. **obdobie:** zaoberá sa prírodou = kozmologická hypotéza, uplatňuje poznatky Newtona, vysvetľuje vznik a stavbu vesmíru. Počiatok vývinu vesmíru = *chaos*. Sily, kt. priviedli vesmír od chaosu k poriadku, spôsobia aj jeho návrat k chaosu.

2. **obdobie:** dielo = Kritika čistého rozumu – otázka čo je vôbec dostupné nášmu rozumu, ak má byť základom úspechov vedeckého ovládnutia prírody?

- 2 druhy poznatkov: 1. skúsenostné (a posteriori), 2. predskúsenostné (a priori); myšlienky bez obsahu = prázdne, nazeranie bez pojmov = slepé (a priori danosti – čas+priestor, kategórie umu a regulatívne idey+morálny imperatív – tak zo zmyslových vnemov „konštruujú“ vnútri subjektu svet ako ho poznáme).

- človek sa pri snahe poznať najvyšší celok môže zapliesť do „*Antinómii*„ (neriešiteľné protirečenia rozumu). Na otázku Boha nemôžeme odpovedať rozumom, ale iba vierou. Zaoberal sa mravným konaním človeka, praktické používanie rozumu = človek v sebe vždy nájde potrebu konať morálne (*mravný zákon* - každý by mal konať tak, aby jeho konanie bolo vzorom pre všetkých), ale nie vždy sa tak rozhodne, vtedy ako motívy nášho jednanja víťazia chťič a strach.

- **Kritika súdnosti:** otázky krásy, 2 veci ho naplnili údivom = hviezdne nebo nad nami, mravný zákon v nás.

- **Traktát o večnom miery:** idea inštitucionalizovanej medzinárodnej mierovej spolupráce, stúpenec prirodzeného práva.

Johann Fichte: vplyv Kanta, svoje učenie spájal s politickými potrebami Nemecka, vyzýval k národnému obrodeniu a zjednoteniu. Tvorca *subjektívno-idealistického* systému („*Ja*„ vytvára svoj protiklad „*Neja*„):

- od tézy prechádza k antitéze (protiklad) až k zjednoteniu v nasledujúcej syntéze.

- príroda bola pre neho „*Neja*„ odvíjajúce sa od „*Ja*„, antitéza je teda závislá na téze; „*Ja*“ (absolútny subjekt) je slobodné, ničím neobmedzené. Syntézou „*Ja*“ a „*Neja*“ vzniká „*ja*“ slobodne premýšľajúceho človeka, ktorý nedovolí, aby bolo jeho myslenie dogmatizované niečím „*zvonku*“. Slobodu však ako človek, voči rovnako rozumnej bytosti, mám len potiaľ, kým tým nezasahujem do jeho slobodného-rozumného sebaurčovania.

- tvrdil, že vonk. realita existuje len dovtedy, kým o nej subjekt vie a má ju vo svojom vedomí (*solipsizmus*).

- dielo = *Vedoslovie* (Vedoslovie - nazval aj svoju filozofiu = veda o poznaní a vedení; zameral sa na vedomie, pretože len vedomie považoval za realitu).

Friedrich Schelling: obhajoval Fichteho - mal však iný názor na „*Neja*“, prírodu (príroda je prejavom ducha). Vytvoril vlastnú filozofiu ducha a prírody - subjektu a objektu (*absolútny idealizmus*). Svet a vedenie spočívajú v nerozlíšenom absolútne – príroda je v podstate inteligentná. K tejto podstate sa rozumom ani skúsenostne nedostaneme – jedine intuitívne, a relatívne ľahko to ide v umení

- **absolútno:** abstraktné „*Ja*„ je základom vš. existujúceho; je tak subjektívne ako aj objektívne.

- **hmota:** nechápal ju ako samostatnú realitu, ale ako zvláštny stav absolútna.

Dve časti 1 koncepcie:

1. **Transcendentálna filozofia:** vychádza zo subjektívneho (**transcendentálny idealizmus**).

2. **Filozofia prírody:** vychádza z objektívneho, začína skúmaním prírodných etáp, kt. spejú k vytvoreniu inteligencie, vyvodzuje vedomie z prírody ako nevedomelého stavu ducha (**objektívny idealizmus**).

Georg Hegel: prvý vysvetlil celý prírodno-duchovný svet ako proces = neustály pohyb, zmenu a vývoj. Tvorca absolútno-idealistického systému. Existuje len jedna podstatná skutočnosť = **absolútny duch**..

- **absolútny duch:** aktívna - tvoriaca sila (všetko ostatné je druhotné) + prechádza vo svojom **dialektickom** vývine 3 zákl. stupňami:

1. idea sa vyvíja sama v sebe (**čisté bytie**).

2. idea sa sama sebe odsudzuje, popiera samu seba (**inobytie**).

3. idea sa vracia sama k sebe, stáva sa duchom (**absolútno bytie**; dielo = **Filozofia ducha**).

- historický má vývoj takýto účel = sebauvedomenie ducha, uvedomenie si slobody jednotl. národov, koniec histórie.

- stotožnil myslenie + hmotu s bytím ducha (absolútna); všetko je rozumné.

3. 5. Poklasická filozofia 19. storočia

Charakterizuje reakcia na Kanta a Hegela a **pluralizmus** (diferenciácia škôl, smerov), kt. má v podstate 2 prúdy : scientistický a iracionalistický

1. Scientistický: filozofiu chápe ako „služku“ vied; podporuje spoluprácu vedy a filozofie (filozofia má na vedu nadväzovať – syntetizovať je výsledky a preverovať jej predpoklady a metódy - kriticizmus).

2. Iracionalistický: zaoberá sa bytím, človekom a jeho existenciou (individuálnou aj spoločenskou).

Scientistický prúd

a) **Pozitivismus:**

Auguste Comte: zakladateľ empirickej sociológie, jeho cieľom bolo založiť naše poznanie na niečom čo je skúsenostne pozitívne, na faktoch našej skúsenosti. Chce vylúčiť z filozofie metafyzické otázky a špekulácie. Oživuje myšlienky osvietenstva, pokrok vedy; zákon troch štádií: **teologické** - človek sa orientuje podľa poznáním nedosiahnuteľných princípov, **metafyzické** - človek svoje poznávanie zakladá na špekuláciách, **pozitívne** - človek sa cez poznanie orientuje na fakty, kt. môže overiť alebo dokázať. Vedecké poznanie má človeku umožniť na základe poznania prírodných aj spoločenských zákonov lepšie a istejšie predvídať a aj plánovať.

- klasifikácia základných vied: predpoklad vš. vied = **matematika** (psychológiu neuznáva ako vedu = hovorí, že človek nemôže byť predmet skúmania, lebo človek je ten kto skúma); najkomplexnejšou je **sociológia**.

- odmieta násilné, prevratné revolučné zmeny v spoločnosti, kt. vedú k chaosu.

- posledné obdobie: jeho filozofia nadobúda charakter náboženského kultu, náboženstvo sa zameriava na **ľudstvo = najvyššia bytosť**.

b) **Novokantovstvo:** návrat k dedičstvu klasickej filozofii - ku Kantovi, rozvoj v dvoch filozofických školách (Bádenská + Marburská).

- **Bádenská škola:** znovupremýšľanie Kantovej etiky (učenia o praktickom rozume); zaujímajú sa o mechanizmy regulácie ľudského konania a status jeho prostriedkov (hodnoty). Hodnoty sú a priori. Na základe rozdielnych metód rozdelili vedy do 2 skupín (nomotetické a idigrafické).

- **Marburská škola:** zamerala sa na Kantovu logiku a gnozeológiu (transcendentálne kategórie - ako podmienky poznania). Veda a poznanie sa nezakladajú iba na faktoch. Naše myslenie vkladá do sveta poriadok, bez neho by bol pre nás svet chaosom (**konštruktivismus**).

c) **Marxistická filozofia:** filozofia o najvšeobecnejších zákonoch vývinu prírody, spoločnosti, ľudského myslenia. (Raný+Zrelý marxizmus).

Karl Marx: diela = **Ekonomicko - filozofické rukopisy, Kapitál**.

- diela s Engelsom = **Nemecká ideológia, Manifest komunistického strany**.

Friedrich Engels: diela = **Dialektika prírody; Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu**.

- zdroje marxizmu: Hegelova filozofia (dialektika a absolutizmus), Anglická klasická ekonómia, Francúzsky utopický socializmus.

- filozofia sa v marxizme úzko spája s ekonomickou teóriou kapitalizmu a politickou problematikou **komunizmu**. Spoločenský pokrok zákonite smeruje k beztriednej spoločnosti bez súkromného vlastníctva (komunizmus), odstráneniu vykorisťovania človeka človekom, vyrovnanosti dopytu a ponuky a rovnomernému rozdeleniu zdrojov a produktov ľudskej tvorivej činnosti.

Karl Marx: zavádza pojem „**spoločenko-ekonomického formácie**“, kt. má **základňu** (vyjadruje spoločenské bytie) a **nadstavbu** (vyjadruje spoločenské vedomie); rozlišuje tieto jej dejinné podoby: beztriedna, prvotnopospolná, otrokárska, feudálna, kapitalistická, komunistická.

- Marxova teória **odcudzenia** človeka:

1. Človeku sa odsudzuje produkt jeho práce.
2. Človeku sa odsudzuje sama pracovná činnosť.
3. Človeku sa odsudzujú druhí ľudia.
4. Človek sa odsudzuje sám sebe.

- súčasťou marxizmu = dialektický materializmus, historický materializmus.

- **dialektický materializmus:** zaoberá sa objektívnou realitou, kt. existuje nezávisle od nášho vedomia, je rozumom spoznatelná a organizovaná je na princípoch **dialektiky**.

- východiskom poznania: životná prax a jej súvislosti.

- **historický materializmus:** človek sa ako tvorivá bytosť podieľa na objektívnom dejinnom pohybe; jeho zmeny majú pôvod v materiálnej produkcii, ktorej disproporcie spôsobujú revolučné pohyby, ktoré menia tvár reality.

Antropologický prúd

a) **Filozofia života:** zaujíma sa o život človeka, jeho prejavy. Pýta sa na zmysel, cieľ a hodnotu života. Zaujíma sa o ľudskú existenciu, kt. nemožno systematicky vyložiť ani vedecky objektivizovať bez jej redukcie.

Arthur Schopenhauer: jeho filozofia = iracionalizmus a voluntarizmus, podstata sveta sa vymyká rozumu, je iracionálna; *podstata sveta = vôľa* (živelná, slepá, bez cieľa, neslobodná)

- jeho **pesimizmus**: svet nemá zmysel, je len bludiskom živelne pôsobiacich síl, utrápených a ustráchaných bytostí, kt. sa snažia prežiť. Človek stále niečo chce a trápi sa keď to nemá, a keď to získa znova sa trápi - chce znova niečo iné. Východisko: žiť v **asketizme** alebo estetickej dištancii (umenie).

- kladie si otázku či z tejto situácie existuje východisko; **samovražda** - , ale ňou by sme potvrdili víťazstvo vôle a jej nezmyselnosti.

- dielo = *Svet ako vôľa a predstava*.

Friedrich Nietzsche: vôľa je pre neho silou, kt. sa máme zmocňovať, nie ju odmietat'; stáva sa tak *vôľou k moci* (je priama a panovačná). Vôľa si žiada, aby jej bolo všetko dovolené; nie je to však možné v existujúcom usporiadaní sveta (**nihilizmus**). Nietzsche prehlasuje, že neexistuje čistá pravda (iba falzifikáty), kresťanská morálka že je mŕtva, lebo ľudia podľa nej nežili a sama bola aj tak, kvôli svojej slabosti, odsúdená na zánik; kresťanský Boh že je mŕtvy a preto treba radikálne prehodnotiť všetky hodnoty (nihilizmus) a prijať optiku života - vyššej morálky: stať sa **nadčlovekom**, vzdať sa všetkého čo človeka brzdí a robí ho slabochom. Diela: *Tak vravel Zarathustra, Mimo dobro a zlo*.

Henri Bergson: život je dynamické dianie, hnané **životnou silou**, prejavujúce sa v látke, kt. sama o sebe, poznávaná vedami, vyjadruje len povrch celku reality. Bezprostrednosť života je prístupná len **intuícii**.

Wilhelm Dilthey: význam má jeho **hermeneutika**, metóda duchovných vied, ktoré nemôžu fungovať na princípoch prírodných vied. Hermeneutika svojim kontextualizmom a empatickosťou neredukuje predmet svojho skúmania. Rozdiel medzi poznávaním v prír. a duchovných vedách = vysvetľovanie vs. **chápanie**.

b) **Existencializmus:**

Soren Kierkegaard: východikom jeho filozofie je jednotlivec a jeho osobné prežívanie. Svoj život (paradoxne) najplnšie prežívame v situáciách ako je strach, úzkosť, bolesť, vina. **Kategória paradoxu** – život bez „zadných dvierok“; zodpovednosť za vlastnú nespokojnosť nemôžeme preniesť na iného, ani ju z nás počas života nik nemôže sňať. **Seberealizácia jednotlivca** - jeho rozhodovanie a schopnosť niesť zodpovednosť má 3 stupne:

1. Voľba **estetického postoja**: užívanie si života, zážitkov – problém nedostatku.

2. **Etický postoj**: človek odhaľuje svoju slobodu, uvedomuje si zodpovednosť – problém relativizmu.

3. **Náboženský postoj**: človek sa ocitá tvárou v tvár Bohu – problém transcencie.

3. 6. Moderná filozofia 20. storočia

Reaguje na úspechy a problémy človeka rozumu (technická vyspelosť, jej možnosti a prekážky, 1. a 2. sv. vojna, totalitarizmy, konzumný spôsob života, ochudobnenie medziľudských stavov a ekologické problémy).

Fenomenológia: (fenomén, gr. phainomenon - jav).

Zakladateľ **Edmund Husserl:** téza „*Spät' k samotným veciam!*“, - chce nájsť nový spôsob videnia vecí. Základom zmyslového je niečo nezmyslové (druhá vrstva fenoménu, jeho podstata = **eidós**, idea a aj samotné akty nášho vedomia = **noesis** – nezmyslové poznanie). Filozofia je podľa neho eidetická veda (veda o podstatách, esenciách), čím sa odlišuje od empirických vied (vedy o faktoch). Hovorí, že v čistom vedomí nie je nič okrem intencionality (zameranosť) = vedomie je vždy na niečo zamerané. Podstata fenoménu je „**pravda vecí**“, kt. nezávisí od toho kto poznáva a čo cíti, pretože má **transcendentnú objektivitu**. K podstatám vecí sa dostávame cestou redukcie subjektívneho, momentálneho a náhodného z procesu poznávania, čo nám umožní zachytiť invariantné, podstatné (pravdu). Tento proces je umožnený transcendentálnou dimenziou nášho vedomia a prirodzeným svetom mimo neho, na kt. nemožno zabudnúť, bez rizika straty etickej dimenzie nášho života, ktorou hrozí chladný-matematizujúci redukcionizmus vedeckého rozumu.

Existencializmus: zaoberá sa ľudskou existenciou, jej jedinečnosťou a konečnosťou, nadväzujúc na Kierkegarda a filozofov života.

Karl Jaspers: bytie je to v čom sa nachádzame, to čo nás obklopuje, horizont (racionálnym poznávaním sa k nemu môžeme iba približovať, kým on sa pri tom akoby vzdáľuje, odsúva).

- **skúsenosť transcencie jediná sprostredkúva (v šifrách)** „zážitok“ skutočného bytia a má skôr charakter filozofickej viery, ako poznania. Existencia je potom to, čím sa stávame na zákl. transcencie, ktorá je nám bežne dostupná hlavne v tzv. **hraničných situáciách** (smrť, zaľúbenie, nešťastie, náhla zmena) alebo otvorenom dialógu s druhým (láska, viera, priateľstvo).

Martin Heidegger:

- dielo = *Bytie a čas, Čo je to metafyzika*.

- jeho filozofia = **fundamentálna ontológia**

- zaujíma ho bytie súcna (bytie je vš. druhom súcna spoločné, no nie je súcnom samotným – **ontologická diferenciacia**). Nedá sa teda pýtať „čo je to bytie?“, ale „aký je zmysel bytia?“.

- **pobyť**: konečné súcno, kt. vie o svojom bytí (človek). Poznať svoje bytie znamená existovať. Ľudské bytie = **existencia**, kým vš. ostatné veci iba sú, vyskytujú sa. Heidegger existenciu človeka analyzuje a určuje niekoľko jej základných existenciálnych charakteristík: existencia je vždy konečná, viazaná na svet a iné súcna v ňom, je starostlivá, úzkostná, každodenná, faktická

a môže byť jej nositeľom (človek) realizované *autenticky* alebo *neautenticky*. Neskôr sa snaží bytie pochopiť ako prejavujúce sa cez človeka, odhaľujúce sa mu ako údel, ktorý je treba človeku „vystáť“, nie sa v ňom zabudnúť.

Jean-Paul Sartre: zaoberá sa problémom bytia, existenciou človeka + jeho slobodou a zodpovednosťou za ňu.

- jeho filozofia = *fenomenologická ontológia*: „*Existencia predchádza esenciu (podstatu)*“ – človek je na slobodu odsúdená a sebavytvárajúca sa bytosť, existujúca vo svete, kt. jej kladie odpor, bez možnosti oprieť sa o Boha. Človek nesie za svoju existenciu neodhateľnú *zodpovednosť*; až v okamihu svojej smrti je ako svoj vlastný projekt „*dokončený, hotový, niečo čo už nemá projekt*“ = *absurdnosť zmyslu existencie*.

Antropológia: veda o človeku, skúma človeka ako sebareflektujúcu bytosť, hľadá odpovede na otázky „čo je človek?“, „aká je ľudská prirodzenosť?“. Ako samostatná filo. disciplína sa objavuje na zač. 20. st. Zakladateľ **Max Scheler** - ovplyvňuje fenomenológiu. Dielo = *Miesto človeka v kozme*. Vyzdvihuje apriórnu funkciu emocionality, ktorú predpokladá každé racionálne poznávanie (čohokoľvek); človek je „trojvrstvový“ – *organicko-inteligentne-duchovná* bytosť schopná transcendovať pudovosť aj duševnú tvorivosť a organizovať ich produkcie z vyššej, duchovnej úrovne, kt. je nezávislá a svetlu otvorená. Cesta k duchu nevedie mimo človeka, ale do jeho vnútra. **A. Gehlen** charakterizuje človeka ako *nedostatkovú bytosť*, ktorá si túto základnú deficienciu „vyrovnáva“ vytvorením a udržiavaním *kultúry*.

Helmut Plessner, Arnold Gehlen

Hermetika: náuka o objasňovaní, chápaní, porozumení a vysvetľovaní. Vychádza z toho, že naše porozumenie svetu a človeku súvisí s jazykom. Prostredníctvom jazyka a reči máme porozumieť bytiu. Porozumenie sa pohybuje v *hermetickom kruhu* - každý čiastkový poznatok môžeme pochopiť len na zákl celku – a celok zas pochopíme len ak porozumieme čiastkovým poznatkom. Naše poznanie vždy spočíva v predporozumení, kt. umožňuje následnú voľbu stanovísk. Procesy porozumenia taktiež súvisia s dejinnými udalosťami. Objektívna pravda je vždy predsudovaná pravda.

+ Wilhelm Dilthey

Pragmatizmus: S. Pierce, W. James a J. Dewey; vzniká v USA (2. pol. 19. st.), neskôr preniká do Európy. Je súčasťou politických teórií demokratickej spoločnosti. Pragmatizmus tvrdí, že pojmy a teórie sú iba funkčnými hypotézami; pravdivé sú len ak sú pre človeka *užitočné* a sú prínosom pre jeho konanie, inak ich treba nahradiť lepšími, užitočnejšími. Dôležité je umenie interpretácie a presvedčania, ktoré majú nahradiť znásilňujúcu objektivizáciu a dogmatickú ustráchanosť. Všeobecné pravdy nejestvujú, lebo to čo je užitočné pre jedného môže druhému uškodiť. Myslenie má mať *inštrumentálnu* funkciu. Táto teória má človeku umožniť realizáciu a sebarealizáciu v ľudskom živote.